

Research Paper

The Foundations and Evidences of Presidential Enforcement in Shiite Political Thought

Seyed Mohamad Hoseyn Miri¹, Abdolhadi Salehizadeh^{*2}

1. Faculty member, Department of Islamic Studies, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Khuzestan, Iran
2. Faculty member, Department of Islamic Studies, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Khuzestan, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 106-121

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Authority of The Jurist, Presidency, Signing a Decree, Enforcing a Decree, Consultation, Allegiance, Authority.*

Abstract

According to the first article of the constitution, "The government of Iran is an Islamic Republic," which enjoys both divine legitimacy and popular acceptance. According to the fifty-seventh article, the ruling powers in the Islamic Republic are under the supervision of the absolute guardianship of the affairs and the Imamate of the nation. One of these powers is the executive branch, whose head is elected by direct popular vote and whose decree is signed and enforced by the Supreme Leader. This approach to appointing the president, which encompasses divine legitimacy and popular acceptance, is one of the characteristics of the Islamic Republic of Iran, and for this reason, it is necessary to explain and explain it. For this purpose, in this study, the foundations and arguments for the implementation of the presidency in Shiite political thought are examined using a descriptive and analytical method. Based on the findings of this study: 1. God the Wise says about consulting with people: "And consult them in the matter, and when you have decided, then rely on God." In the present time, except in special cases, consultation, public opinion, and public voting of the people are carried out through new methods such as elections. According to this verse, in consultation, the final decision and implementation lies with the Islamic ruler; therefore, regarding the presidency, he can also implement or reject the people's vote. 2. Participating in elections and choosing a candidate is considered a type of allegiance and indicates the acceptance of the people, which is legitimated by the Islamic ruler when it is accepted and implemented. 3. Considering the hierarchy of divine guardianship, i.e. the guardianship of God, the infallibles (peace be upon them) and their deputy and successor, the Supreme Leader, any action outside this hierarchy is illegitimate and the President has guardianship and legitimacy only with the permission and approval of the Supreme Leader. 4. Guardianship of the Supreme Leader is not exclusive to the time of occultation, but according to the character of the infallibles (peace be upon them), at that time, people who were religious scholars (jurists) were appointed as governors and rulers and were legitimated by the appointment and approval of the infallibles (peace be upon them). Therefore, the legitimacy of the presidency and its continuation is conditional on the ruling of the Supreme Leader, and in the event of losing authority at any stage of responsibility, the Supreme Leader is the final decision-maker and can dismiss him during the continuation of his work, just as he did with the initial approval of the ruling.

Citation: Miri, S.M.H., Salehizadeh, A. (2024). **The Foundations and Evidences of Presidential Enforcement in Shiite Political Thought.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 106-121

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.346946.3852

* **Corresponding author:** Abdolhadi Salehizadeh, **Email:** salehizadeh@asnrukh.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The religion of Islam does not use coercion or coercion in the principle of accepting the religion, nor does it resort to force in forming a government. For this reason, in the time of the Infallibles (peace be upon them), despite the divine right of guardianship, the formation of a government was practically very rare, because the formation of a government requires two basic elements of legitimacy and acceptance. The legitimacy of government has always existed in Islam; during the time of the Holy Prophet (peace be upon him), the right to rule belonged to the Prophet (peace be upon him) himself for many reasons, and after him, the Imams (peace be upon them) enjoyed this divine right, and during the occultation, the jurists of the time, as the deputies of the Imam of the Time (peace be upon them), had and still have the right to rule and guardianship. However, in addition to divine legitimacy and the right to rule, popular acceptance is also necessary for the formation of a government, and if the people agree, an Islamic government is practically formed. In fact, the practical realization of the government (and not its legitimacy) is dependent on the participation and approval of the people. Therefore, the participation of the people in social affairs and determining their own political and social destiny has always been considered; However, the method of participation and the method of their presence, support, and accompaniment with the Islamic ruler are subject to the conditions of time and place and have varied according to their suitability. This participation used to be carried out through methods such as consultation and allegiance, but in the present time it is realized by participating in elections and public voting and as a result, choosing officials. One of these elections is the presidential election, in which the president is elected by the people and the people's vote is ratified by the Supreme Leader. In this study, the foundations and arguments for the ratification of the presidency in Shiite political thought are examined.

Methodology

In this study, the foundations and arguments for the ratification of the presidency in Shiite

political thought are examined using a descriptive and analytical method.

Results and Conclusion

Based on the findings of the study, God Almighty says about consulting with people in social matters: "Consult them in matters; but whatever you decide, do with trust in God." In the present time and conditions, except in special cases, consultation, public opinion, and public voting of the people are carried out using new methods such as elections. The oath of allegiance is a declaration of loyalty and acceptance of the responsibility and position of the party to the oath and does not interfere with divine legitimacy. Participation in elections indicates the acceptance of the people, which is legitimated by the Islamic ruler with its acceptance and enforcement. That is, the full validity and legitimacy of the people's vote is to approve the Islamic ruler and in the present time the deputy of the Imam of the Time (a.s.), namely the Wali-e-Faqih. Considering the hierarchy of divine guardianship, namely the guardianship of God, the infallibles (a.s.) and their deputy and successor, namely the Wali-e-Faqih, any action that is outside this hierarchy is illegitimate, and the president also does not have any guardianship without the permission and enforcement of the Wali-e-Faqih and has guardianship and legitimacy only with his enforcement. The guardianship of the Faqih is not specific to the time of occultation, but for many reasons, including numerous hadiths and the character of the Infallibles (a.s.), at that time, people who were knowledgeable in religion (faqih) were also appointed as governors and rulers and were legitimated by the appointment and enforcement of the Infallibles (a.s.). Therefore, the legitimacy of the presidency and its continuation is conditional on the decision of the Supreme Leader, and in the event of loss of competence at any stage of responsibility, the Supreme Leader is the final decision-maker and can dismiss him in the continuation of his work, as well as in the initial implementation of the decision.

References

1. Amid Zanjani, Abbas Ali, Political Jurisprudence, Vol. 4, Amir Kabir Publishing House, Tehran, 1421 AH. [In Persian]
2. Hosseini Hamedani, Seyyed Mohammad, Anwar Derakhshan, Vol. 1, Lotfi Bookstore, Tehran, 1404 AH. [In Persian]
3. Hussaini Shah Abdul Azimi, Hussein bin Ahmad, Tafsir al-Itna Ashari, Vol. 1, Miqat Publications, Tehran, 1363 AH. [In Persian]
4. Javadi Amoli, Abdullah, Wilayat al-Fiqh: Wilayat al-Fiqh and Justice, Vol. 1, Israa Publishing Center, Qom, 1378. [In Persian]
5. Jawan Arasta, Hussein, Foundations of Islamic Government, Vol. 4, Qom Book Park (Islamic Propagation Office Publications of Qom Seminary), Qom, 1384. [In Persian]
6. Kashani, Fathullah, Butter of Interpretations, Vol. 1, Islamic Education Foundation, Qom, 1423 AH. [In Persian]
7. Khalkhali, Seyyed Mohammad Mahdi Mousavi, Governance in Islam or the Rule of the Jurisprudent, translated by Jafar al-Hadi, Vol. 1, Islamic Publishing House affiliated with the Society of Teachers of the Qom Seminary, Qom, 1422 AH. [In Persian]
8. Makarem Shirazi, Nasser, Model Interpretation, Vol. 1, Dar Al-Kutub Al-Islamiyyah, Tehran, 1374 AH. [In Persian]
9. Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi, Legal Theory of Islam, Vol. 3, Imam Khomeini Educational and Research Institute Publications, Qom, 1388. [In Persian]
10. Moghaddas Ardebili, Ahmad bin Mohammad, Butter of Explanation in the Laws of the Quran, Morteza Bookstore, Tehran, [Beta]. [In Persian]
11. Motahari, Morteza, Software for the Collection of Works of Professor Shahid Motahari, Vol. 17, The Elegy of Hussein. [In Persian]
12. Motahari, Morteza, Software for the Collection of Works of Professor Shahid Motahari, Vol. 26, Familiarity with the Quran (1-9). [In Persian]
13. Mousavi Khomeini, Seyyed Roohullah, Ijtihad and Imitation, Vol. 1, Imam Al-Khomeini Editing and Publishing Institute, Tehran, 1376. [In Persian]
14. Mousavi Khomeini, Seyyed Ruhollah (died 1368), Sahifa Imam, twenty-one volumes, Imam Khomeini (RA) Editing and Publishing Institute, Tehran, Beta. [In Persian]
15. Naraghi, Ahmed bin Muhammad Mahdi (died 1245 AH), Awaed al-Ayyam fi Bayan Qa'aw al-Ahkam [Awaed al-Ayyam in the statement of the rules of al-Akham and munitions of halal and haram issues], Ch. 1, Publications of the Islamic Propaganda Office of Qom Seminary, Qom, 1417 AH. [In Persian]
16. Sadeghi Tehrani, Mohammad, Al-Furqan in the Interpretation of the Quran in the Quran, Vol. 2, Islamic Culture Publishing House, Qom, 1365 AH. [In Persian]
17. Tabarsi, Fadl ibn Hassan, Tafsir al-Jami' al-Jami', Vol. 1, Tehran University Press and the Administration of the Qom Seminary, Tehran, 1377 AH. [In Persian]
18. Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein, Al-Mizan translation, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamedani, Vol. 5, Islamic Publishing House of the Society of Teachers of the Qom Seminary, Qom, 1374 AH. [In Persian]
19. Tastri, Sahl bin Abdullah, Tafsir al-Tastri, Vol. 1, Muhammad Ali Baydoon Publications / Dar al-Kutb al-Ilmiyah, Beirut, 1423 AH. [In Persian]

مقاله پژوهشی

مبانی و ادله تنفیذ ریاست جمهوری در اندیشه سیاسی شیعه

سیدمحمدحسین میری - عضو هیات علمی گروه آموزشی معارف اسلامی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، خوزستان، ایران.
عبدالهادی صالحی زاده* - عضو هیات علمی گروه آموزشی معارف اسلامی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، خوزستان، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>براساس اصل اول قانون اساسی «حکومت ایران جمهوری اسلامی است» که هم از مشرعیت الهی برخوردار است و هم دارای مقبولیت مردمی است و بنابر اصل پنجاه و هفتم، قوای حاکم در جمهوری اسلامی زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت هستند. یکی از این قوا، قوه مجریه است که رئیس آن با رأی مستقیم مردم انتخاب و حکم ایشان توسط ولی فقیه امضاء و تنفیذ می‌شود. این راهکار تعیین رئیس جمهور که جامع مشروعیت الهی و مقبولیت مردمی است از ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران است و به همین دلیل توضیح و تبیین آن ضروری است. به همین منظور، در این تحقیق مبانی و ادله تنفیذ ریاست جمهوری در اندیشه سیاسی شیعه با روش توصیفی و تحلیلی بررسی می‌شود. براساس یافته‌های این تحقیق: ۱. خداوند حکیم درباره مشورت با مردم می‌فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» در زمان کنونی جز در موارد خاص، مشورت و اظهار نظر و رأی عمومی مردم با شیوه‌های نوین همچون انتخابات صورت می‌گیرد. بر اساس این آیه، در مشورت تصمیم نهایی و تنفیذ با حاکم اسلامی است؛ بنابراین درباره ریاست جمهوری نیز می‌تواند رأی مردم را تنفیذ و یا رد کند. ۲. شرکت در انتخابات و انتخاب داوطلب، یک نوع بیعت محسوب می‌شود و نشانگر مقبولیت مردمی است که با قبول و تنفیذ آن توسط حاکم اسلامی مشروعیت می‌یابد. ۳. با توجه به سلسله مراتب ولایت الهی، یعنی ولایت خداوند، معصومین علیهم‌السلام و نائب و جانشین آنها یعنی ولی فقیه، هر نوع عملی که خارج از این سلسله مراتب باشد نامشروع است و رئیس جمهور نیز تنها با اذن و تنفیذ ولی فقیه، ولایت و مشروعیت دارد. ۴. ولایت فقیه اختصاص به زمان غیبت ندارد، بلکه بنابر سیره معصومین علیهم‌السلام، در آن زمان نیز افرادی که دین شناس (فقیه) بودند به عنوان والی و حاکم منصوب می‌شدند و با نصب و تنفیذ معصومین علیهم‌السلام مشروعیت می‌یافتند. بنابراین مشروعیت ریاست جمهوری و تداوم آن مشروط به حکم ولی فقیه است و در صورت از دست دادن صلاحیت در هر مرحله از مسئولیت، ولی فقیه تصمیم گیرنده نهایی است و می‌تواند همانند تنفیذ اولیه حکم، وی را در تداوم کار نیز عزل کند.</p>	<p>شماره صفحات: ۱۲۱-۱۰۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>

واژه‌های کلیدی:

ولایت فقیه، ریاست جمهوری، امضای حکم، تنفیذ حکم، مشورت، بیعت، ولایت.

استناد: میری، سیدمحمدحسین؛ صالحی‌زاده، عبدالهادی (۱۴۰۳). مبانی و ادله تنفیذ ریاست جمهوری در اندیشه سیاسی شیعه.

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷)، صص: ۱۲۱-۱۰۶

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.346946.3852

مقدمه

دین مبین اسلام نه در اصل پذیرش دین از اکراه و اجبار استفاده می‌کند^۱ و نه در تشکیل حکومت متوسل به زور می‌شود. به همین دلیل در زمان معصومین علیهم السلام، علی رغم حق الهی ولایت، عملاً تشکیل حکومت بسیار کم بوده است، زیرا تشکیل حکومت نیازمند دو عنصر اساسی مشروعیت و مقبولیت است، مشروعیت حکومت در اسلام همواره وجود داشته است؛ در زمان پیامبر اکرم (ص) حق حاکمیت به دلایل بسیار از آن خود حضرت رسول (ص) بود و بعد از ایشان، ائمه علیهم السلام از این حق الهی برخوردار بودند و در زمان غیبت نیز فقهای جامع شرایط به عنوان نائب امام زمان (عج) حق حاکمیت و ولایت داشته و دارند. اما علاوه بر مشروعیت الهی و حق حکومت، برای تشکیل حکومت، مقبولیت مردمی نیز لازم است و در صورت موافقت مردم، عملاً حکومت اسلامی تشکیل می‌شود. در واقع تحقق عملی حکومت (و نه مشروعیت آن) منوط به مشارکت و رأی و نظر موافق مردم است. بنابراین مشارکت مردم در امور اجتماعی و تعیین سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود همواره مورد توجه بوده است؛ اما شیوه مشارکت و راهکار حضور و حمایت و همراهی آنان با حاکم اسلامی تابع شرایط زمان و مکان است و به تناسب آندو متفاوت بوده است. این مشارکت زمانی با راهکارهایی همچون مشورت و بیعت صورت می‌پذیرفت، اما در زمان کنونی با شرکت در انتخابات و رأی گیری عمومی و در نتیجه انتخاب مسئولان محقق می‌شود. یکی از این انتخابات، انتخابات ریاست جمهوری است که رئیس جمهور توسط مردم انتخاب و رأی مردم توسط ولی فقیه تنفیذ می‌شود. در این تحقیق مبانی و ادله تنفیذ ریاست جمهوری در اندیشه سیاسی شیعه بررسی می‌شود.

مبانی نظری

۱. مشورت

یکی از دستورات خداوند متعال در قرآن کریم مشورت، یعنی کسب نظر مشورتی و رأی دیگران است. مشورت با توجه به مشورت کننده می‌تواند متفاوت باشد، زیرا اشخاص متفاوت حقیقی و حقوقی می‌توانند از مشورت و دیدگاه دیگران استفاده نمایند، اما آنچه در اینجا بررسی می‌شود مشورت حاکم اسلامی است. خداوند متعال به پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

«فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ؛ پس آنها [مردم] را ببخش و از خدا بر آنها طلب آموزش کن و در کارها با آنان مشورت کن؛ لیکن آنچه را که خود تصمیم گرفتی با توکل به خدا انجام ده زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست دارد.»^۲

برای تبیین این آیه شریفه و ارتباط آن با تنفیذ و امضای حکم ریاست جمهوری، توضیح سه مطلب ضروری است: موضوع مشورت، فلسفه مشورت و تصمیم و تنفیذ نهایی.

موضوع مشورت

واژه «الامر» در آیه شریفه موضوع مشورت است. باتوجه به نظر تفسیری برخی از مفسران می‌توان گفت موضوع مشورت، امور عمومی جامعه اسلامی است که حکم شرعی خاصی برای آن تعیین نشده و به نظر حاکم اسلامی و مردم واگذار شده است.

مفسر بزرگ قرآن علامه طباطبایی (ره) درباره موضوع مشورت می‌گوید:

«عبارت «اسْتَغْفِرْ لَهُمْ» هر چند مطلق است، و اختصاصی به مورد بحث آیه ندارد، و لیکن موارد حدود شرعی و امثال آن را شامل نمی‌شود، ... چون اگر اطلاق تا این مقدار شمول داشته باشد باعث لغو شدن تشریح می‌گردد، علاوه بر اینکه جمله: «وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» که به یک لحن عطف بر مسأله عفو و مغفرت شده، خود شاهد بر این است که این دو امر: یعنی «عفو» و «مغفرت» در

۱ «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» بقره (۲)، ۲۵۶.
۲ آل عمران (۳)، ۱۵۹.

چارچوب ولایت و تدبیر امور عامه بوده، چون اینگونه امور است که مشورت بر می‌دارد، و اما احکام الهی خیر [نه احکام الهی]، پس عفو و مغفرت هم در همان امور اداری جامعه است.^۱

آیت الله مکارم شیرازی با تصریح به دلالت آیه شریفه به مشورت در کارهای اجرایی می‌گوید:

«شوری منحصر در مورد کارهای اجرایی و شناسایی موضوعات است نه در باره احکام که تنها باید از مبدء وحی و از کتاب و سنت گرفته شود تعبیر به «امرهم» (کارهایشان) نیز ناظر به همین معنی است چرا که احکام کار مردم نیست کار خدا است.»^۲

«گرچه کلمه «لا امر» در «شاورهم فی الامر» مفهوم وسیعی دارد و همه کارها را شامل می‌شود ولی مسلم است که پیامبر ص هرگز در احکام الهی با مردم مشورت نمی‌کرد بلکه در آنها صرفاً تابع وحی بود. بنا بر این مورد مشورت، تنها طرز اجرای دستورات و نحوه پیاده کردن احکام الهی بود و بعبارت دیگر پیامبر ص در قانون‌گذاری، هیچوقت مشورت نمی‌کرد و تنها در طرز اجرای قانون نظر مسلمانان را می‌خواست»^۳

فلسفه مشورت

برخی از مفسرین برای فلسفه و هدف مشورت موارد متعددی را ذکر کرده اند که به تناسب موضوع بحث، دیدگاه مفسرین در باره سه هدف نقل می‌شود: استفاده از رأی و نظر مردم، استظهار و پشتیبانی رأی مردم، و مصلحت امت.

۱. استفاده از رأی و نظر مردم: «و شاورهم فی الامر» قبل امر الدنيا و الحرب و لقاء العدو، و فی مثل ذلك يجوز أن تستعين برأيهم كما تستعين بیدهم و قتالهم مع العدو^۴ یعنی در باره آیه «و در کارها با مردم مشورت کن» گفته شده که منظور امور دنیوی و جنگ و مواجهه با دشمن است و در امثال آن استفاده از رأی و نظر مردم جایز است، همانگونه که از دستان و مبارزه آنها با دشمن از آنها استفاده می‌شود.

۲. استظهار و پشتیبانی رأی مردم: «و شاورهم فی الامر» یعنی فی امر الحرب و نحوه مما لم ينزل عليك فيه لتطيب نفوسهم أو لتستظهر برأيهم.^۵ «و در کارها با مردم مشورت کن» یعنی در جنگ و امثال جنگ از مواردی که حکم شرعی در باره آن نازل نشده است برای شادمان کردن آنها یا برای استظهار و پشتیبانی به رأی آنها، با مردم مشورت کن.

۳. مصلحت امت: «فان أمر الأحكام الشرعية زمن الرسول (صلى الله عليه و آله و سلم) لا يدخل في نطاق الشورى لأن أمرها بوحى الله فانه الشارع لا سواه، فانما هو الأمور الزمنية التي لا نص فيها قطعياً، فان أمرها راجع الى ولى الأمر و هو الرسول (صلى الله عليه و آله و سلم)، و لكنه يؤمر هنا ان يشاورهم فى هذه الأمور لمصلحة راجعة إلى الامة على مدار الزمن.»^۶

یعنی احکام شرعی زمان رسول الله (ص) در حوزه مشورت راه ندارد، زیرا احکام شرعی از طریق وحی خداوند متعال است و شارع تنها اوست. مشورت و شوری در اموری است که نص شرعی قطعی درباره آنها وجود نداشته باشد و این امور مربوط به ولی امر یعنی رسول (ص) است و مشورت پیامبر (ص) با مردم برای مصلحت امت در گردش [به تناسب] زمان است.

تصمیم و تنفیذ نهایی

براساس آیه مذکور تصمیم نهایی و تنفیذ نظر و رأی مشورتی مردم با شخص پیامبر (ص) و حاکم اسلامی است. در این قسمت دیدگاه برخی از مفسرین شیعه در این زمینه نقل می‌شود.

۱. «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ. معلق ساخته وقوع فعل را به عزم خود حضرت، نه رأی و مشورت آنان. و اگر امر به مشورت به واسطه استمداد از رأی آنان بودی، هر آینه فرمودی: (و اذا اجتمع رأيهم على امر فامضه). یعنی: وقتی جمع شد رأی آنان بر امری، پس امضاء و حکم نما که متعلق باشد فعل آن حضرت به مشورت نه به عزم مختص. و حال آنکه آیه شریفه معلق ساخته وقوع فعل را به عزم مختص به خود آن حضرت، نه رأی آنان.»^۷

۱ طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ۱۳۷۴ ش، ج ۴، ص ۸۷.

۲ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴ ش، ج ۲۰، ص ۴۶۲.

۳ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴ ش، ج ۳، ص: ۱۴۳.

۴ مقدس اردبیلی، احمد بن محمد، زبدة البیان فی احکام القرآن، ص ۳۳۳.

۵ طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۲۱۶؛ رک: کاشانی، ملا فتح الله، زبدة التفسیر، ۱۴۲۳ ق، ج ۱، ص ۵۸۵.

۶ صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، ۱۳۶۵ ش، ج ۶، ص ۶۱.

۷ حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اتنا عشری، ۱۳۶۳ ش، ج ۲، ص ۲۸۶.

۲. «فَإِذَا عَزَمْتَ» آی فاذا قطعت الرأی علی شیء بعد الشوری «فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» فی إمضاء أمرک علی الأرشد الأصلح فإن ذلک لا یعلمه إلا الله^۱ «وقتی خودت تصمیم گرفتی» یعنی وقتی در باره چیزی بعد از مشورت تصمیم گرفتی «پس بر خدا توکل کن» در امضاء امور بر نظر برتر، زیرا غیر از خداوند کسی آن را نمی داند.

۳. «فَإِذَا عَزَمْتَ فَإِذَا وَطَّنتَ نَفْسکَ عَلَى شِیءٍ، وَ قَطَعْتَ الرَّأیَ عَلَیْهِ بَعْدَ الشُّورَى فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَاعْتَمِدْ عَلَیْهِ فِی إِمْضَاءِ أَمْرکَ عَلَى مَا هُوَ أَصْلَحُ لکَ»^۲ «وقتی خودت تصمیم گرفتی» یعنی وقتی خود را با چیزی موافق و سازگار نمودی و درباره چیزی بعد از مشورت تصمیم گرفتی، «پس بر خدا توکل کن» و در امضاء و اجرای کارت بنا بر آنچه که برایت بهتر است، به خدا اعتماد کن.

۴. «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ أی إِذَا أَرَدْتَ إِمْضَاءَ بَعْدَ الْمَشُورَةِ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ أی ثِقْ بِاللَّهِ مَعَ ذَلکَ، وَ فُوضْ إِلَیْهِ جَمِیعَ أُمُورکَ.»^۳ «وقتی خودت تصمیم گرفتی پس بر خدا توکل کن» یعنی وقتی بعد از مشورت تصمیم به امضاء آن گرفتی «پس بر خدا توکل کن» یعنی علاوه بر مشورت به خدا اعتماد و تمام کارهایت را به خدا واگذار کن.

۵. «و شاورهم» دون «تساور و ایاهم» حیث الثانی تساور و تفاعل بین جانبین دون فضل لأحدهما علی الآخر، و لکن «شاورهم» تجعل المشاور هو البادی، لا لحاجه منه إلیهم، بل لحاجتهم إلیه أن یتدربوا فی غوامض الأمور کیف یتشاوروا. ثم «فَإِذَا عَزَمْتَ» دون «عزم أكثرهم» دلیل آخر علی أصالته فی أمر الشوری دونهم «فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» الذی أوحی إلیک صائب الأمر.^۴ یعنی «و شاورهم» نه «تساور و ایاهم» زیرا دومی به معنی مشاوره دو جانبه، بدون برتری یکی بر دیگری است، ولی در «شاورهم» مشاور آغازگر مشورت است بدون نیاز او به مردم، بلکه به دلیل نیاز مردم به او در اینکه یاد بگیرند که در امور پیچیده و مشکل چگونه مشورت نمایند. «وقتی خودت تصمیم گرفتی» نه «تصمیم اکثریت مردم» دلیل دیگری بر اصالت پیامبر(ص) بدون اصالت مردم در شوری است. «پس بر خدا توکل کن» خدایی که امر صحیح را به تو وحی نمود.

۶ «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ هَمَانِ اندازه که بهنگام مشورت باید، نرمش و انعطاف بخرج داد، در موقع اتخاذ تصمیم نهایی باید قاطع بود، بنا بر این پس از برگزاری مشاوره و روشن شدن نتیجه مشورت، باید هر گونه تردید و دودلی و آراء پراکنده را کنار زد و با قاطعیت تصمیم گرفت و این همان چیزی است که در آیه فوق از آن تعبیر به عزم شده است و آن تصمیم قاطع می‌باشد. قابل توجه اینکه در جمله بالا مسئله مشاوره بصورت جمع ذکر شده (و شاورهم) ولی تصمیم نهایی تنها بعهدده پیامبر ص و بصورت مفرد ذکر شده (عزمت). این اختلاف تعبیر، اشاره بیک نکته مهم می‌کند و آن اینکه: بررسی و مطالعه جوانب مختلف مسائل اجتماعی، باید بصورت دست‌جمعی انجام گیرد، اما هنگامی که طرحی تصویب شد باید برای اجرای آن، اراده واحدی بکار افتد. در غیر این صورت هرج و مرج پدید خواهد آمد، زیرا اگر اجرای یک برنامه بوسیله رهبران متعدد، بدون الهام گرفتن از یک سرپرست صورت گیرد، قطعاً مواجه با اختلاف و شکست خواهد شد و بهمین جهت در دنیای امروز نیز مشورت را بصورت دست‌جمعی انجام می‌دهند، اما اجرای آن را بدست دولتهایی می‌سپارند که تشکیلات آنها زیر نظر یک نفر اداره می‌شود»

نتیجه بحث مشورت

خداوند حکیم از یک طرف سفارش به مشورت در امور اجتماعی می‌کند و می‌فرماید: «وَأْمُرْهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ؛ کارشان را با مشورت یکدیگر انجام می‌دهند»^۵ و نیز می‌فرماید: «وَشَاوَرَهُمْ فِی الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنْ اللَّهُ يَحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ؛ در کارها با آنان مشورت کن؛ لیکن آنچه را که خود تصمیم گرفتی با توکل به خدا انجام ده زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست دارد»^۶ و از طرف دیگر می‌فرماید هیچ مرد و زن مؤمنی حق و اختیار مخالفت با دستور خدا و رسول او را ندارد؛ یعنی رأی و نظر مردم مطلق و در تمام موارد نیست، بلکه در اموری است که دستور خدا و رسول خدا(ص) در آن وجود نداشته باشد: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا؛ هیچ مرد و زن با ایمانی

۱ طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، ۱۳۷۷ ش، ص ۲۱۶.

۲ کاشانی، ملا فتح الله، زبدة التفسیر، ۱۴۲۳ ق، ج ۱، ص ۵۸۵.

۳ نستری، ابومحمد سهیل بن عبدالله، تفسیر التستر، ۱۴۲۳ ق، ص ۵۲.

۴ صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، ۱۳۶۵ ش، ص ۶۲.

۵ شوری(۴۲)، ۳۸.

۶ آل عمران(۳)، ۱۵۹.

حق ندارد هنگامی که خدا و پیامبرش امری را صادر فرمودند، اختیاری (در برابر آن) داشته باشد؛ و هر کسی از خدا و رسول نافرمانی کند، به گمراهی آشکاری گرفتار شده است»^۱

باتوجه به مباحث فوق می‌توان گفت یکی از انواع مشورت، مشورت حاکم اسلامی با مردم در اموری است که حکم معینی در شرع نداشته باشد و در واقع موضوع مشورت حاکم اسلامی، امور عمومی و اجتماعی جامعه است. فلسفه مشورت نیز اموری همچون استفاده از رأی مردم، استظهار به رأی مردم در امور اجتماعی و مصلحت عمومی است. شیوه مشورت نیز مانند بسیاری از مسائل اجتماعی تحت تأثیر دو عنصر اساسی زمان و مکان متفاوت و به تناسب آن دو، متغیر است. در زمانی به دلیل محدودیت جمعیت از شیوه مستقیم برای مشورت استفاده می‌شد، ولی در زمان و شرایط کنونی جز در موارد خاص و افراد محدود، مشورت و اظهار نظر و رأی عمومی مردم با شیوه‌های نوین همچون انتخابات صورت می‌گیرد. همانگونه که در مشورت رأی و نظر مشاور درباره موضوع و یا شخص خاصی کسب می‌شود، در انتخابات نیز در سطح وسیع‌تری درباره شخص خاص مانند نماینده مجلس یا رئیس جمهور و یا موضوع معینی مانند همه‌پرسی شیوه حکومت و قانون اساسی، رأی مردم گرفته می‌شود.

همانگونه که از آیه شریف فوق استفاده می‌شود در مشورت تصمیم‌نهایی با حاکم اسلامی است. تصمیم‌نهایی لزوماً به معنی مخالفت و یا موافقت با نظر و رأی مردن نیست، بلکه تصمیم‌نهایی با ملاحظه مصلحت عمومی جامعه اتخاذ می‌شود. گاهی حاکم اسلامی رأی و نظر مردم را صائب می‌داند و تنفیذ می‌کند و گاهی نیز نظر آنان را صائب نمی‌داند، که در این صورت نیز با رعایت مصلحت عمومی تصمیم‌گیری می‌شود. در صورت اخیر (صائب ندانستن) دو فرض وجود دارد؛ ممکن است مصلحت در این باشد که موقتاً و تا فرصت مناسب و کشف واقعیت‌ها، نظر مردم را تنفیذ نماید و این در صورتی است که مخالفت فوری با رأی مردم به نفع و صلاح جامعه نباشد و نیز ممکن است کلاً نظر مردم را تنفیذ نکند و با آن مخالفت نماید، عدم تنفیذ کلی در صورتی است که مفاسد مترتب بر تنفیذ بیشتر از عدم تنفیذ باشد. در تنفیذ حکم ریاست جمهوری نیز همین مبانی و حالات متصور است. در اکثر انتخابات رأی مردم تنفیذ شده و تا پایان دوره ریاست جمهوری تداوم داشته است، ولی در انتخاب آقای ابوالحسن بنی‌صدر، حضرت امام علی‌رغم خواست و میل باطنی (که بعداً عدم رضایت به ریاست جمهوری بنی‌صدر را اعلام نمود)، حکم ریاست جمهوری ایشان را تا فرصت مناسب و اطلاع‌رسانی صحیح و کشف واقعیت تنفیذ نمود، ولی در شرایط مناسب و با لحاظ مصلحت جامعه، حکم عزل وی را صادر نمود. حالت سوم، یعنی عدم تنفیذ رأی مردم، تا کنون اعمال نشده است، ولی عدم اعمال آن به معنی عدم امکان و یا عدم جواز آن نیست، بلکه همانگونه که از آیه شریفه صراحت دارد تصمیم‌نهایی و مطلق با حاکم اسلامی است «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» بنابراین حاکم اسلامی هر زمانی که مصلحت عمومی جامعه ایجاب نماید، می‌تواند هر مسئولی را عزل نماید و درباره ریاست جمهوری نیز می‌تواند تنفیذ را لغو و حکم عزل رئیس جمهور را صادر نماید.

به بیان دیگر احکام شرعی به سه دسته احکام اولیه، احکام ثانویه و احکام حکومتی تقسیم می‌شود. ملاک و معیار احکام وجود و عدم و یا تساوی مصلحت و مفسده است. ملاک حکم حکومتی مصلحت عمومی است. تنفیذ حکم ریاست جمهوری یکی از احکام حکومتی است که با رعایت مصالح جامعه صادر می‌شود و صلاحیت رئیس جمهور یک موضوع اجتماعی است که با تغییر صلاحیت، حکم آن نیز تغییر می‌کند. تشخیص و نیز تصمیم‌نهایی با ولی فقیه است که حکم را با توجه به حال فعلی و صلاحیت رئیس جمهور صادر می‌کند. بنابراین مشروعیت ریاست جمهوری و تداوم آن مشروط به حکم ولی فقیه است و در صورت از دست دادن صلاحیت در هر مرحله از مسئولیت، ولی فقیه تصمیم‌گیرنده نهایی است و می‌تواند همانند تنفیذ حکم، وی را عزل کند.

۲. بیعت

یکی از راهکارهای مشارکت مردم در امور اجتماعی و تعیین سرنوشت سیاسی خود، بیعت است. برای تبیین دقیق مفهوم و کارکرد بیعت و شباهت آن با انتخابات، توضیح چند مطلب لازم است.

مفهوم بیعت

بیعت یک نوع پیمان است که براساس آن بیعت‌کننده ملزم به اطاعت از بیعت‌شونده در امر معینی می‌شود. علامه طباطبایی (ره) ذیل تفسیر آیه شریفه «إِنَّ الدِّينَ يُبَايِعُوكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» در تبیین معنی بیعت می‌گوید:

کلمه «بیعت» یک نوع پیمان است که بیعت کننده خود را مطیع بیعت شونده می‌سازد. این کلمه از ماده «بیع» گرفته شده، و چون رسم عرب (و همچنین در ایران) این بود که وقتی می‌خواستند معامله را قطعی کنند، به یکدیگر دست می‌دادند، و گویا با این عمل مساله نقل و انتقال را نشان می‌دادند لذا دست به دست یکدیگر می‌زدند، و به همین جهت دست زدن به دست دیگری در هنگام بذل اطاعت را «مبايعه» و «بیعت» می‌خواندند.^۱

در تفسیر نمونه ضمن تبیین معنی بیعت، به پیمان بستن برای فرمانبرداری و اطاعت تصریح شده است: «بیعت از ماده «بیع» در اصل به معنی دست دادن به هنگام قرار داد معامله است، و سپس به دست دادن برای پیمان اطاعت اطلاق شده است، و آن چنین بود که هر گاه کسی می‌خواست اعلام وفاداری به دیگری کند، او را به رسمیت بشناسد و از فرمانش اطاعت کند، با او بیعت می‌کرد، و شاید اطلاق این کلمه به این معنی از این جهت بود که هر یک از دو طرف تعهدی همچون تعهد دو معامله‌گر در برابر دیگری می‌کردند. بیعت کننده حاضر می‌شد گاه تا پای جان و گاه تا پای مال و فرزند در راه اطاعت او بایستد، و بیعت پذیر نیز حمایت و دفاع او را بر عهده می‌گرفت.»^۲ و «بیعت» به معنی پیمان بستن برای فرمانبرداری و اطاعت از کسی است، و چنین مرسوم بوده که آن کس که پیمان اطاعت می‌بست دست خود را در دست پیشوا و رهبر خود می‌گذاشت و پیمان وفاداری را از این طریق اظهار می‌داشت. و از آنجا که به هنگام «معامله و بیع» نیز دست به دست هم می‌دادند و قرار داد معامله را می‌بستند، واژه «بیعت» به این پیمانها اطلاق شده است.^۳

روش بیعت

بیعت در زمان سابق که جمعیت کمتری وجود داشت بیشتر حضوری و با دست دادن انجام می‌شد. «چگونگی «بیعت» به طور کلی از این قرار بوده که بیعت کننده دست به دست بیعت شونده می‌داده و با زبان حال یا قال اعلام اطاعت و وفاداری می‌نمود، و گاه در ضمن بیعت شرائط و حدودی برای آن قائل می‌شد، مثلاً بیعت تا پای مال، تا سر حد جان، یا تا سر حد همه چیز حتی از دست دادن زن و فرزند. و گاه بیعت تا سر حد عدم فرار، و گاه تا سر حد موت بود. پیامبر اسلام بیعت زنان را نیز می‌پذیرفت [سوره ممتحنه، آیه ۱۲]، اما نه از طریق دست دادن، بلکه چنان که در تواریخ آمده، دستور می‌داد ظرف بزرگی از آب حاضر کنند، او دست خود را در یک طرف ظرف فرو می‌برد، و زنان بیعت کننده در طرف دیگر.»^۴

در زمان کنونی با کثرت جمعیت میلیاردری انسان‌ها، استفاده از روش سابق عملاً ممکن نیست و ضرورتی نیز برای استفاده از آن روش وجود ندارد، ولی اصل بیعت لازم و با روش‌های متفاوتی همچون شرکت در راهپیمایی‌ها و از همه مهم‌تر شرکت در انتخابات محقق می‌شود.

ماهیت بیعت

بیعت از نظر ماهیت یک قرارداد و پیمان لازم الاجرا است که برای موارد متفاوت بسته می‌شود و نقض آن جایز نیست. به تعبیر برخی از مفسرین «ماهیت بیعت» یک نوع قرار داد و معاهده میان بیعت کننده از یک سو، و بیعت پذیر از سوی دیگر است، و محتوای آن اطاعت و پیروی و حمایت و دفاع از بیعت شونده است، و بر طبق شرائطی که در آن ذکر می‌کنند درجات مختلفی دارد. از لحن آیات قرآن و احادیث استفاده می‌شود که بیعت یک نوع عقد لازم از سوی بیعت کننده است که عمل بر طبق آن واجب می‌باشد، و بنا بر این مشمول قانون کلی «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» است. بنا بر این بیعت کننده حق فسخ را ندارد، ولی بیعت پذیر چنانچه صلاح بداند می‌تواند بیعت خود را بر دارد و فسخ کند، در اینصورت بیعت کننده از التزام و عهد خود آزاد می‌گردد.^۵

شهید مطهری در باره حقیقت بیعت می‌گوید:

«حقیقت بیعت پیمان است، همین چیزی است که ما امروز در مواقعی به آن می‌گوییم دست دادن. در عرب هم همین کار معمول بوده که اسم این را می‌گذاشتند «بیعت». وقتی کسی [می‌خواست] آمادگی خودش را برای امری، برای نصرت و یاری

۱ طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ۱۳۲۴ ش، ج ۱۸، ص ۴۰۹.

۲ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۳۲۴ ش، ج ۱۲، ص ۶۹.

۳ همان، ص ۴۴.

۴ همان، ص ۷۰.

۵ همان، ص ۷۱.

شخصی، یا به عنوان خلافت او [اعلام کند] می‌آمد دست می‌داد و بیعت می‌کرد و این را پیمان خیلی مؤکدی می‌شمردند و نقض بیعت را جایز نمی‌دانستند و طبعاً هم جایز نیست (نقض بیعت را می‌گفتند «نکث»، که اینجا می‌خوانیم: فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ) چون وفای به پیمان یک امر عقلی و انسانی است که «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»^۱

فلسفه بیعت

بیعت برای اعلام وفاداری و تبعیت و پذیرش و بیانگر مقبولیت مردمی است، ولی در اعطای مشروعیت نقشی ندارد. شهید مطهری (ره) درباره فلسفه بیعت می‌گوید:

«چه لزومی دارد که پیغمبر و امام از مردم بیعت می‌گرفتند، و از نظر شرعی چه اثر الزام آوری دارد؟ آیا اگر مردم بیعت نمی‌کردند، اطاعت پیغمبر واجب نبود؟! و چرا امیرالمؤمنین به بیعت استناد می‌کند؟. به نظر می‌رسد بیعت در بعضی موارد صرفاً اعتراف و اظهار آمادگی است، قول وجدانی است. بیعتی که پیغمبر اکرم می‌گرفت از این جهت بود، خصوصاً با توجه به اینکه در خوی عرب این بود که قول خود و بیعت خود را نقض نکند. ولی در برخی موارد صرفاً پیمان است، مثل آن جایی که قبل از بیعت هیچ الزام در کار نیست. مثلاً اگر خلافت به شورا باشد نه به نص، قبل از بیعت هیچ الزامی نیست اما بیعت الزام‌آور می‌کند. امیرالمؤمنین که با زبیر و غیر زبیر به بیعت استناد می‌کند در حقیقت مسأله منصوبیت را- که خلافت ابوبکر و عمر و عثمان آن را از اثر انداخته- صرف نظر می‌کند و به یک اصل دیگر که آن هم یک اصل شرعی است استناد می‌کند.»^۲

بیعت شیوه‌ای است که تنها کارکردش برای کسانی که از مشروعیت الهی برخوردارند، نشان دادن مقبولیت است، ولی کسانی که از مشروعیت الهی بی بهره‌اند، مشروعیت خود را از مردم کسب می‌کنند. «بدون شک این بیعتها [بیعت پیامبر و ائمه علیهم السلام] یک نوع تاکید بر وفاداری بوده که در مواقع خاصی انجام می‌گرفته، و مخصوصاً برای مقابله با بحرانها و حوادث سخت از آن استفاده می‌شده است، تا در سایه آن روح تازه‌ای در کالبد افراد دمیده شود. ولی در بیعتهایی که برای خلفا می‌گرفتند بیعت به عنوان پذیرش مقام خلافت بود، هر چند به عقیده ما خلافت پیامبر اسلام ص چیزی نبود که از طریق بیعت مردم انجام گیرد، بلکه تنها از سوی خداوند و به وسیله شخص پیامبر ص یا امام پیشین تحقق می‌یافت. و به همین دلیل بیعتی را که مسلمانان با علی ع یا امام حسن یا امام حسین ع کردند آن نیز جنبه تاکید بر وفاداری داشت و شبیه بیعتهای پیامبر ص بود.»^۳

بیعت با ولی فقیه نیز همانند بیعت با معصومین علیهم السلام تنها جنبه مقبولیت دارد. به تعبیر برخی از مفسرین «مقام نیابت ولی فقیه از نظر ما مقامی است که از سوی امامان معصوم ع تعیین شده، و هیچگونه نیازی به بیعت ندارد، البته پیروی و اطاعت مردم از «ولی فقیه»، به او امکان استفاده از این مقام و به اصطلاح «بسط ید» را می‌دهد، ولی این بدان معنی نیست که مقام او در گرو تبعیت و پیروی مردم است و تازه مسأله پیروی مردم ارتباطی با مسأله بیعت ندارد، بلکه عمل به حکم الهی در مورد ولایت فقیه است.»^۴

یکی دیگر از مفسرین در تفسیر آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» می‌گویند: «بیان تنفیذ بیعت اهل ایمان است با رسول صلی الله علیه و آله هر که با رسول صلی الله علیه و آله بیعت کند و عهد و پیمان منعقد نماید با ساحت قدس پروردگار بیعت نموده و عهد و پیمان بسته است. ... بیعت و عهد وسیله اظهار ایمان و انقیاد و اطاعت قلبی است که بعرضه ظهور در می‌آید و بمنزله التزام قولی و زیاده بر آن التزام عملی است.»^۵

بیعت و انتخابات

بیعت و انتخابات را نمی‌توان کاملاً یکسان و مطابق با هم دانست، ولی هر دو از راهکارهای مشارکت مردم در امور اجتماعی و تعیین سرنوشت سیاسی محسوب می‌شوند. بیعت همچون انتخابات بیانگر مقبولیت حاکمان و کارگزاران حکومت است و عهد و پیمانی برای اعلام وفاداری و اطاعت از آنان است و با اکثریت آراء مردم محقق می‌شود. از دیدگاه اسلام بیعت و نیز انتخابات هیچکدام مشروعیت بخش نیست و مشروعیت حکومت و حاکمان نشأت گرفته از خداوند متعال است و نهایت نقش بیعت و انتخابات

۱ مطهری، مرتضی، نرم افزار مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۶، آشنایی با قرآن (۹۱)، ص ۷۰۶.

۲ همان، ج ۱۷، ص ۴۸۹.

۳ مکارم شیرازی، پیشین، ج ۲۲، ص ۷۳.

۴ همان، ص ۷۴.

۵ حسینی همدانی، سید محمد حسین، انوار درخشان، ۱۴۰۴ ق، ج ۱۵، ص ۳۳۶.

اثبات مقبولیت مردمی است و در این صورت تشکیل حکومت اسلامی امکان پذیر می‌شود. به تعبیر دیگر «بیعت(خواه مشروع و خواه نامشروع) از نظر سیاسی، نقش فراهم نمودن شرایط حکومت و اعمال ولایت برای حاکم و امام را دارد»^۱

حضرت امام(ره) آراء اکثریت را بیعت میدانند زیرا در پاسخ به یک استفتاء^۲ مبنی بر این که «در چه صورت فقیه جامع شرایط بر جامعه اسلامی ولایت دارد.» فرمودند: «ولایت در جمیع صور دارد. لکن تولى امور مسلمین و تشکیل حکومت بستگی دارد به آرای اکثریت مسلمین، که در قانون اساسی هم از آن یاد شده است، و در صدر اسلام تعبیر می‌شده به بیعت با ولی مسلمین»^۳

آراء موافق اکثریت در انتخابات در زمان کنونی، همانند بیعت اکثریت در زمان گذشته، شکل دهنده جمهوری نظام و بیانگر مردمی بودن حکومت است. اما بیعت مردم و آراء اکثریت در حکومت‌های متفاوت اسلامی و غیراسلامی وجود داشته و دارد و نمی‌توان آن را به حکومت اسلامی اختصاص داد و اساساً نمی‌توان بیعت را از تأسیسات اسلام دانست، بلکه از راهکارهای حمایت از افراد و حاکمان قبل از اسلام است که در برخی موارد به تناسب موضوع و شرایط بیعت، مورد تأیید و امضاء اسلام واقع شده است. زیرا بیعت کاربردهای متفاوتی داشته و دارد و به طور مطلق مورد تأیید اسلام نیست. موسوی خلخالی در این زمینه می‌گوید: «می‌توان گفت که اساساً معنای «بیعت» در اسلام همان انتخاب مردمی است که معنای جمهوری را می‌دهد و موضوع بیعت در تمام دورانهای اسلامی از زمان رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و در عهد خلفای اسبق و بنی امیه و بنی العباس معمول و متعارف بوده با این تفاوت که خلیفه یا واقعا ولی امر بوده و یا آنکه خود را چنین می‌دانست، ولی در عین حال تا مورد انتخاب عموم تحت عنوان «بیعت» قرار نمی‌گرفت به مقام حکومت اسلامی نمی‌رسید، باز برای مثال داستان بیعت غدیر خم را با علی علیه السلام می‌توان در نظر گرفت به این معنا که رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم با اینکه در حضور دهها هزار جمعیت مسلمانان در بیابان غدیر خم اعلان ولایت علی علیه السلام را نمود، مکرراً اقرار از مردم گرفت تا ایشان اعتراف به ولایت او کنند و به این مقدار هم اکتفا نکرد و دستور داد تا خیمه‌ای برپا کنند و علی علیه السلام در آن بنشیند و مردم یکایک با او بیعت کنند و دست انتخاب و پذیرش «برای ولایت» به او بدهند»^۴

حضرت امام(ره) رای به جمهوری اسلامی را بیعت و وفاداری به آن را لازم می‌داند:

«انقلاب ما انقلاب اسلامی است. همه شما به جمهوری اسلامی رای دادید. یک عده معدودی نه، رای ندادند. اما ملت رای داد به جمهوری اسلامی. یعنی پذیرفت که نظام، نظام اسلامی باشد. این را ملت ما پذیرفته است، و رای به آن داده. باید وفادار باشد به این رای. وفادار باشد به این تعهد. شما با اسلام یک تعهدی الان کردید. همه مان متعهدیم برای اسلام. اما تازه یک تعهد خاصی با اسلام بستیم و ما بیعت کردیم با اسلام. بیعت ما این است که ما جمهوری اسلامی و نظام اسلامی می‌خواهیم و رای به این دادیم و بیعت کردم با این. اگر بنا باشد که بگوییم که ما بیعت کردیم با اسلام، با جمهوری اسلامی، رای دادیم به جمهوری اسلامی، لکن به احکام اسلام عمل نمی‌کنید، این خلاف بیعت است. این خلاف معاهده است.»^۵

شهید مطهری(ره) در باره بیعت و انتخابات می‌گوید: «بیعت با رأی دادن در زمان ما کمی فرق می‌کند، پررنگ‌تر است. رأی صرفاً انتخاب کردن است نه تسلیم اطاعت شدن. بیعت این است که خود را تسلیم امر او می‌کند. بیعت از رأی دادن پررنگ‌تر است»^۶

بنابراین انتخابات و رأی اکثریت یک ابزار و یک راهکار برای حل مشکلات است، زیرا اتفاق نظر و حضور تمام مردم امکان پذیر نیست، ولی اکثریت همیشه مشروع نیست، بلکه در صورتی که مبتنی بر مبانی اسلامی و مصالح عمومی جامعه باشد و فرد منتخب دارای شرایط مورد نظر اسلام باشد و علاوه بر آنها، مورد تأیید و تنفیذ حاکم اسلامی قرار بگیرد، مشروع و معتبر است.

نتیجه بحث بیعت

بیعت اعلام وفاداری و پذیرش مسئولیت و منصب طرف بیعت است و با بیعت مقبولیت مردمی اثبات و اجرای مسئولیت ممکن می‌شود، ولی بیعت دخالتی در مشروعیت الهی ندارد، زیرا ممکن است مشروعیت وجود داشته باشد، ولی بیعت و مقبولیت نباشد، همانند اکثر

۱ جوان آراسته، حسین، مبانی حکومت اسلامی، ۱۳۸۴، ص ۱۶۷.

۲ استفتاء نمایندگان امام(ره) در دبیرخانه مرکزی ائمه جمعه.

۳ موسوی خمینی، نرم افزار صحیفه امام، جلد ۲۰، ص ۴۵۹.

۴ خلخالی، سید محمد مهدی موسوی، مترجم، جعفر الهادی، حاکمیت در اسلام یا ولایت فقیه، ۱۴۲۲ ه.ق، ص ۶۵۴.

۵ موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۱۱، ص ۵۲۱.

۶ مطهری، مرتضی، نرم افزار مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۷، حماسه حسینی، ص ۴۸۹.

دوران ائمه علیهم السلام و بیست و پنج سال خانه نشینی امیرمؤمنین علی(ع). ممکن است مشروعیت و بیعت یعنی مقبولیت با هم جمع شوند که در این صورت کسی که با وی بیعت شده است حکومت تشکیل می دهد، مانند حکومت پیامبر(ص) و امیرمؤمنین(ع) و حکومت اسلامی ایران و ممکن است بیعت با کسانی باشد که از مشروعیت الهی برخوردار نباشند، همانند تمام بیعتها و یا انتخاباتی که خارج از سلسله مراتب مشروعیت الهی، یعنی پیامبر(ص) و ائمه علیهم السلام و ولی فقیه باشد. بنا بر این شرکت در انتخابات و انتخاب داوطلب به معنی مقبولیت وی نسبت به سایرین و یک نوع حمایت و بیعت محسوب می شود و نشانگر مقبولیت مردمی است که با قبول و تنفیذ آن توسط حاکم اسلامی مشروعیت حکومت امضا می شود. یعنی تمام اعتبار و مشروعیت رأی مردم به تنفیذ حاکم اسلامی و در زمان کنونی نایب امام زمان(عج)، یعنی ولی فقیه است و بدون این تنفیذ، حکومت نامشروع و تمام تصرفات مسئولین غاصبانه خواهد بود.

۳. اصالت ولایت خداوند و عدم ولایت انسان

اصل «ولایت» اصلی توحیدی، ثابت و تغییرناپذیر است و از اعتقاد به خالقیت و ربوبیت و نیز مالکیت خداوند نسبت به تمام هستی ناشی می شود. خداوند مالک همه چیز است و همه از اویند و به سوی او باز می گردند. مبدأ و مقصد اوست. هیچ کس سوای او چیزی ندارد تا مالک مستقل آن باشد. از این رو اختیار همه در دست اوست، ولایت و حکومت از آن اوست و این ولایت ذاتی و اصیل است؛ زیرا آن را از دیگری نگرفته است؛ چون بی نیاز از همه است و همه نیازمند و بنده اویند. هیچ کس بدون اذن و رضایت او ولایتی ندارد و نمی تواند در امور و سرنوشت دیگران دخالت نماید و سرپرستی آنان را به عهده بگیرد.

اصل «عدم ولایت» یعنی غیر از خداوند متعال کسی بدون اذن و رضایت او ولایت ندارد و ولایت اصیل و ذاتی بر انسان اختصاص به خداوند دارد که خالق انسان و مالک حقیقی اوست. با وجود این، خداوند متعال در مرحله بعد، پیامبران و پس از آنان، ائمه اطهار علیهم السلام را ولی قرار داده و در زمان غیبت امام معصوم(ع)، ولی فقیه جامع الشرایط از این حق برخوردار است. بنابراین، ولایت از آن خدا و منشأ هر ولایتی اوست. ولایتی که از او ناشی نشود نامشروع و سلطه بدون دلیل و طاغوت است. از این رو، ولایت و سرپرستی انسانها باید دارای مبنای شرعی باشد و بدون آن هیچ انسانی بر انسان دیگر، حق حکومت و ولایت ندارد و نمی تواند در امور وی دخالت نماید.^۱

امام خمینی(ره) در تبیین اصل ولایت خداوند و عدم ولایت غیر او و بیان استثنای این اصل می فرماید: «بدون تردید اصل، عدم نفوذ و اعتبار حکم هر انسانی بر دیگری است، اعم از اینکه حاکم؛ نبی، وصی نبی و یا غیر از آندو باشد. مجرد نبوت و رسالت و وصایت و علم در هر درجه ای و سایر فضائل، موجب این نمی شود که حکم کسی که از این فضائل برخوردار است، نافذ و قضاوت او فیصله دهنده اختلافات باشد. پس آنچه عقل به آن حکم می کند، نفوذ و اعتبار حکم خداوند متعال در مخلوقاتش است؛ زیرا او مالک و خالق آنها است و تمام تصرفات او در آنها، تصرف در ملک و حکومت خودش است. تسلط و حکومت خداوند بر تمام خلایق با استحقاق ذاتی است و حکومت و قضاوت غیر خدا، نیازمند جعل و اذن خداوند است. او پیامبر را به خلافت و حکومت مطلق اعم از قضا و غیر قضا، نصب کرده است، پس پیامبر(ص) از طرف خداوند و با نصب او حاکم بر بندگان است. خداوند متعال فرمود: «پیامبر نسبت به مؤمنان از خودشان سزاوارتر است»^۲ و فرمود: «ای کسانی که ایمان آورده اید! اطاعت کنید خدا را؛ و اطاعت کنید پیامبر خدا و اولوالأمر [= اوصیای پیامبر] را. و هر گاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر باز گردانید (و از آنها داوری بطلبید)»^۳ و فرمود: «به پروردگارت سوگند که آنها مؤمن نخواهند بود، مگر اینکه در اختلافات خود، تو را به داوری طلبند؛ و سپس از داوری تو، در دل خود احساس ناراحتی نکنند؛ و کاملاً تسلیم باشند.»^۴ سپس بعد از نبی(ص)، ائمه علیهم السلام یکی پس از دیگری سلطان و حاکم بر بندگان هستند و حکم آنها نافذ است با نصب خداوند و نصب نبی، به مقتضای آیه ای که ذکر شد، و روایات متواتر بین فریقین از پیامبر(ص)، و اصول مذهب و در این مطالب اشکال و تردیدی وجود ندارد. تنها اشکال در امر قضاوت و حکومت در زمان غیبت است... پس باید با دلیل معتبر اثبات گردد. ما می گوئیم علم ضروری داریم به اینکه پیامبر(ص)

۱ رک: مصباح یزدی، محمد تقی، نظریه حقوقی اسلام، ج ۱، چ ۱۳۸۸، صص ۱۶۹ و ۱۷۰ و صص ۳۰۷ تا ۳۱۲.

۲ احزاب (۳۳)، ۶.

۳ نساء (۴)، ۵۹.

۴ نساء (۴)، ۶۵.

که به نبوت خاتم و کامل‌ترین نبوت‌ها و ادیان مبعوث شده، ممکن نیست که این امر مهم را که از مهمترین چیزهایی است که امت شب و روز به آن نیازمندند، نادیده بگیرد و اگر مانند این امر مهم، یعنی امر سیاست و قضاوت را رها سازد، حتماً شریعتش ناقص و مخالف خطبه‌اش در حجة الوداع خواهد بود و اگر تکلیف امت زمان غیبت را مشخص ننماید یا امام را مأمور تعیین تکلیف امت در آن زمان نکند، نقص آشکاری در عرصه تشریح و تقنین خواهد بود که لازم است از این نقص پاک و میرا شود... و این به ضرورت عقل روشن است و برخی روایت نیز بر آن دلالت دارند... پس وقتی عدم اهمال جعل منصب حکومت و قضاوت بین مردم روشن شود، بنابراین قدر متیقن فقیه عالم به قضاوت و سیاست دینی و عادل در میان مردم است.»^۱

مرحوم نراقی در عوائد الایام در بیان اصل ولایت و سلسله مراتب آن و ولایت فقیه می‌گوید: «اعلم أن الولاية من جانب الله سبحانه على عباده ثابتة لرسوله وأوصيائه المعصومين عليهم السلام، و هم سلاطين الأنام، و هم الملوك و الولاة و الحكام، و يدهم أزممة الأمور، و سائر الناس رعاياهم و المولى عليهم. و أما غير الرسول و أوصيائه، فلا شك أن الأصل عدم ثبوت ولاية أحد على أحد إلا من ولاة الله سبحانه، أو رسوله، أو أحد أوصيائه، على أحد في أمر. و حينئذ فيكون هو وليا على من ولاة فيما ولاة فيه. و الأولياء كثيرون، كالفقهاء العدول، و الآباء، و الأجداد، و الأوصياء، و الأزواج، و الموالى، و الوكلاء، فإنهم الأولياء على العوام، و الأولاد، و الموصى له، و الزوجات، و الممالىك، و الموكلين، و لكن ولايتهم مقصورة على أمور خاصة على ما ثبت من ولاة الأمر.»^۲

ولایت از طرف خداوند سبحان بر بندگان، برای رسول خدا و جانشینان معصومش علیهم السلام ثابت است، آنها پادشاه و زمامدار و والی و حکام هستند و زمام امور به دست آنهاست، بقیه مردم تبعه و پیروان آنها هستند. اما غیر از رسول و اوصیاء رسول بدون شک اصل عدم ثبوت ولایت بر دیگران است مگر اینکه خداوند سبحان یا رسول خدا یا یکی از جانشینان رسول خدا به کسی در کاری ولایت داده باشد، در این صورت آن شخص ولی کسانی است که به عنوان ولی آنها منصوب شده در اموری مشخصی که اجازه ولایت یافته است. اولیائی که ولایت دارند بسیارند، مانند ولایت فقهای عادل بر مردم، ولایت آباء و اجداد بر اولاد، ولایت اوصیاء بر موصی له، ولایت شوهر بر همسر، ولایت موالی بر بردگان و ولایت وکلاء بر موکلین، اما ولایت آنها محدود بر امور خاصی است.

آیت الله جوادی آملی نیز درباره اصل عدم ولایت انسان و ولایت فقیه جامع شرایط در زمان غیبت می‌گوید:

«قرآن کریم اطاعت مردم از پیامبران را، اطاعت از خداوند می‌داند؛ زیرا رسولان الهی، به اذن خداوند و به فرمان او و با پیام و کتاب او برای هدایت بشر به سوی او آمده‌اند: «و ما ارسلنا من رسول الا ليطاع باذن الله». اصل اولی درباره ولایت و سرپرستی غیر خداوند بر انسان‌ها، «عدم» است، یعنی هیچ فردی از انسان‌ها بر هیچ فرد دیگری ولایت ندارد؛ مگر آنکه از سوی خداوند تعیین گشته باشد. از آنچه گفته شد، این نکته روشن گردید که ربوبیت، عبودیت، و ولایت و حکومت، همگی اختصاص به خالق و آفریننده انسان دارد و اگر انبیاء و مرسلین و ائمه علیهم السلام ولایت تکوینی و یا ولایت تشریحی و حکومت بر جامعه بشری دارند، این ولایت‌ها، ظهوری از ولایت خدا و به اذن و فرمان اوست و اگر در عصر غیبت نیز برای فقیه جامع شرایط، ولایت و مدیریت در محدوده تشریح و قانون اسلام بر جامعه مسلمین وجود دارد، آن نیز باید به اذن و فرمان خداوند باشد.»^۳

عمل قوه مجریه و رئیس جمهور یک نوع ولایت در اجرا است که نیاز به مجوز شرعی دارد. به تعبیر آیت الله عمید زنجانی (ره) «قدرت اجرایی که عینیت حاکمیت قوه مقننه نیز هست یک نوع ولایتی است که گرچه مردم به رئیس قوه مجریه تفویض می‌کنند و مجلس نیز به نخست‌وزیر و وزراء اعطاء می‌نماید ولی تا مشروعیت الهی نداشته باشد نمی‌تواند بر مردم الزام‌آور باشد. حتی اگر از باب توکیل هم باشد قابل عزل است و بیعت نیز اگر چه یک عقد الزام‌آور است ولی در مورد کسانی که در مسیر حاکمیت الهی قرار می‌گیرند و از مشروعیت الهی برخوردار می‌شوند صادق است. بنابراین قوه مجریه - از نظر مبانی مکتبی - تا بوسیله ولی فقیه حکمش تنفیذ و امضاء نشود از سلطه حاکمیت و قدرت اجرایی مشروع برخوردار نخواهد بود.»^۴ «رئیس جمهور با انتخاب مردم و احراز مشروعیت مردمی احتیاج به اذن ولی فقیه دارد و حکم ریاست جمهوری او را رهبر تنفیذ و امضا می‌کند و بدین وسیله

۱ موسوی خمینی، سید روح الله، الاجتهاد والتقليد، ۱۳۷۶، صص ۱۸ - ۲۴.

۲ نراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، عوائد الایام فی بیان قواعد الأحكام و مهمات مسائل الحلال و الحرام، ۱۴۱۷ هـ ق، ص ۵۲۹.

۳ جوادی آملی، عبد الله، ولایت فقه؛ ولایت فقهاء و عدالت، ۱۳۷۸، ص ۱۳۳.

۴ عمید زنجانی، عباس علی، فقه سیاسی، ۳ جلد، ج ۱، ۱۴۲۱ هـ ق، ص ۲۸۷.

اختیارات اجرائی و اقتدارات قانونی رئیس جمهور که معمولاً با اعمال نوعی ولایت و حاکمیت همراه است از مشروعیت دینی و الهی نیز برخوردار می‌شود. حق حاکمیت از آن خداست و اگر انسان اختیار آن را داشته باشد که حق حاکمیت بر سرنوشت اجتماعی خویش را در قلمرو مباحات و تشخیص موضوعات و نظائر آن به دیگری واگذار نماید، اما بی‌تردید حق واگذاری چنین اختیاری را در قلمرو احکام الهی و حتی اجرای احکام الهی به کسی که خود فاقد شرائط ولایت فقیه یا اذن ولی فقیه است ندارد. و رئیس جمهوری که فقیه عادل نیست جهت احراز مشروعیت الهی برای تصرفات اجرائی و انجام مسئولیتهای قانونی خود احتیاج به اذن ولی فقیه دارد.^۱

بنابر این با توجه به سلسله مراتب ولایت الهی، یعنی ولایت خداوند، معصومین علیهم السلام و نائب و جانشین آنها یعنی ولی فقیه، هر نوع عملی که خارج از این سلسله مراتب باشد نامشروع است و رئیس جمهور بدون اذن و تنفیذ ولی فقیه، هیچ گونه ولایتی نداشته و تنها با تنفیذ ایشان ولایت و مشروعیت دارد. به بیان دیگر تنفیذ ولی فقیه به معنای مشروعیت الهی حکومت و تصرف و اعمال ولایت در امور متعدد جامعه از جمله اعمال رئیس جمهور و قوه مجریه است و عدم تنفیذ به معنای نامشروع بودن تمام تصرفات است و نامشروع بودن رئیس جمهور است

۴. سیره معصومین در نصب حاکمان

از دیدگاه اسلام تشکیل حکومت اختصاص به حکومت مستقیم معصوم(ع) و حتی حضور ایشان ندارد، بلکه در زمان حضور و نیز در زمان غیبت معصوم(ع)، حکومت اسلامی قابل تشکیل و تحقق است. در زمان حضور پیامبر(ص) و امیرالمؤمنین(ع) افراد متعددی به عنوان والی و حاکم منصوب و به استانها و شهرهای مختلف فرستاده می‌شدند و از تمام اختیارات حکومتی برخوردار بودند. یکی از این والیان مالک اشتر است که توسط امیرالمؤمنین(ع) به عنوان حاکم مصر منصوب شد. نامه امام(ع) به مالک که به عهدنامه مالک اشتر معروف است، دستورالعمل جامع و کامل حکومت اسلامی است که برای همیشه الگو و قابل استفاده است. در این عهدنامه که حکم ولایت مالک اشتر تنفیذ شده است، تمام اختیارات حکومتی به ایشان داده شده است و قوا و نهادها و نیز قشرهای مختلف حکومت اسلامی و وظایف آنها تبیین شده است. در زمان حکومت امیرالمؤمنین(ع) حاکمان و مسئولان مختلف نصب و یا عزل می‌شدند و در برخی موارد تشویق و یا توبیخ می‌شدند. بنابر این نصب حاکمان توسط معصومان علیهم السلام اختصاص به زمان غیبت ندارد. در زمان غیبت امام معصوم(ع) نصب حاکمان، نصب خاص نیست، بلکه نصب عام و با توصیف و بیان شرایط است که در مصداق ولایت فقیه تحقق می‌یابد.

بنابراین ولایت فقیه اختصاص به زمان غیبت ندارد، بلکه به دلایل متعدد از جمله احادیث متعدد و سیره پیامبر(ص) و امیرالمؤمنین(ع)، در آن زمان نیز افرادی که دین شناس (فقیه) بودند به عنوان والی و حاکم منصوب می‌شدند و با نصب و تنفیذ معصومین علیهم السلام مشروعیت می‌یافتند و از تمام اختیارات حکومتی پیامبر(ص) و ائمه علیهم السلام برخوردار بودند. به بیان دیگر نصب ولی اختصاص به زمان غیبت ندارد و ادله ولایت فقیه عام است و شامل زمان حضور و غیبت معصوم هردو می‌شود، کما اینکه سیره امیرالمؤمنین(ع) در انتصاب والیان بیانگر نصب والی با تمام اختیارات حکومتی است. همانگونه که در عهدنامه مالک اشتر، اختیار نصب مسئولین مختلف به مالک داده شده است، ولی فقیه نیز به تناسب زمان و مکان از این اختیارات برخوردار است و برای اداره جامعه اسلامی می‌تواند هر نهاد و سازمانی که لازم باشد را تأسیس و مسئول آن را انتخاب نماید. یکی از مهمترین ارکان حکومتی در زمان کنونی، قوه مجریه است که با تنفیذ و امضاء ولی فقیه مشروعیت پیدا می‌کند.

نتیجه گیری

در این تحقیق مبانی و ادله تنفیذ ریاست جمهوری در اندیشه سیاسی شیعه با روش توصیفی و تحلیلی بررسی شده است و براساس یافته‌های آن:

۱. خداوند حکیم درباره مشورت با مردم در امور اجتماعی می‌فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ؛ در کارها با آنان مشورت کن؛ لیکن آنچه را که خود تصمیم گرفتی با توکل به خدا انجام ده»^۱ در زمان و شرایط کنونی جز در موارد خاص، مشورت و اظهار نظر و رأی عمومی مردم با شیوه‌های نوین همچون انتخابات صورت می‌گیرد. همانگونه که از آیه «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» استفاده می‌شود، در مشورت تصمیم نهایی و تنفیذ با حاکم اسلامی است بنابراین حاکم اسلامی هر زمانی که مصلحت عمومی جامعه ایجاب نماید، می‌تواند هر تصمیمی تأیید یا رد کند و درباره ریاست جمهوری نیز می‌تواند رأی مردم را تنفیذ و یا رد کند.
۲. بیعت اعلام وفاداری و پذیرش مسئولیت و منصب طرف بیعت است و با بیعت مقبولیت مردمی اثبات و اجرای مسئولیت ممکن می‌شود، ولی بیعت دخالتی در مشروعیت الهی ندارد. شرکت در انتخابات و انتخاب داوطلب یک نوع حمایت و بیعت محسوب می‌شود و نشانگر مقبولیت مردمی است که با قبول و تنفیذ آن توسط حاکم اسلامی مشروعیت می‌یابد. یعنی تمام اعتبار و مشروعیت رأی مردم به تنفیذ حاکم اسلامی و در زمان کنونی نایب امام زمان (عج)، یعنی ولی فقیه است.
۳. با توجه به سلسله مراتب ولایت الهی، یعنی ولایت خداوند، معصومین علیهم السلام و نایب و جانشین آنها یعنی ولی فقیه، هر نوع عملی که خارج از این سلسله مراتب باشد نامشروع است و رئیس جمهور نیز بدون اذن و تنفیذ ولی فقیه، هیچ گونه ولایتی نداشته و تنها با تنفیذ ایشان ولایت و مشروعیت دارد. به بیان دیگر تنفیذ ولی فقیه به معنای مشروعیت الهی حکومت و تصرف و اعمال ولایت در امور متعدد جامعه از جمله اعمال رئیس جمهور و قوه مجریه است و عدم تنفیذ به معنای نامشروع بودن تمام تصرفات است و نامشروع بودن رئیس جمهور است.
۴. ولایت فقیه اختصاص به زمان غیبت ندارد، بلکه به دلایل متعدد از جمله احادیث متعدد و سیره معصومین علیهم السلام، در آن زمان نیز افرادی که دین شناس (فقیه) بودند به عنوان والی و حاکم منصوب می‌شدند و با نصب و تنفیذ معصومین علیهم السلام مشروعیت می‌یافتند و از تمام اختیارات حکومتی پیامبر (ص) و ائمه علیهم السلام برخوردار بودند. بنابراین مشروعیت ریاست جمهوری و تداوم آن مشروط به حکم ولی فقیه است و در صورت از دست دادن صلاحیت در هر مرحله از مسئولیت، ولی فقیه تصمیم گیرنده نهایی است و می‌تواند همانند تنفیذ اولیه حکم، وی را در تداوم کار نیز عزل کند.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی می‌باشد، لذا نویسندگان مقاله از معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان به دلیل حمایت‌های مالی از این طرح سپاسگذاری می‌نمایند.

منابع

۱. تستری، سهل بن عبدالله، تفسیر التستری، چ ۱، منشورات محمدعلی بیضون / دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۲۳ ق.
۲. جوادی آملی، عبد الله، ولایت فقه: ولایت فقهاء و عدالت، چ ۱، مرکز نشر اسراء، قم، ۱۳۷۸.
۳. جوان آراسته، حسین، مبانی حکومت اسلامی، چ ۴، بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، قم، ۱۳۸۴.
۴. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنا عشری، چ ۱، انتشارات میقات، تهران، ۱۳۶۳ ش.
۵. حسینی همدانی، سید محمد، انوار درخشان، چ ۱، کتابفروشی لطفی، تهران، ۱۴۰۴ ق.

۶. خلخالی، سید محمد مهدی موسوی، حاکمیت در اسلام یا ولایت فقیه، مترجم: جعفر الهادی، چ ۱، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۲۲ ه. ق.
۷. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، چ ۲، انتشارات فرهنگ اسلامی، قم، ۱۳۶۵ ش.
۸. طباطبایی، سید محمد حسین، ترجمه المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، چ ۵، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۳۷۴ ش.
۹. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، چ ۱، انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم، تهران، ۱۳۷۷.
۱۰. عمید زنجانی، عباس علی، فقه سیاسی، چ ۴، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۴۲۱ ه. ق.
۱۱. کاشانی، فتح الله، زبدة التفاسیر، چ ۱، بنیاد معارف اسلامی، قم، ۱۴۲۳ ق.
۱۲. مصباح یزدی، محمد تقی، نظریه حقوقی اسلام، چ ۳، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ۱۳۸۸.
۱۳. مطهری، مرتضی، نرم افزار مجموعه آثار استاد شهید مطهری، چ ۱۷، حماسه حسینی.
۱۴. مطهری، مرتضی، نرم افزار مجموعه آثار استاد شهید مطهری، چ ۲۶، آشنایی با قرآن (۱-۹).
۱۵. مقدس اردبیلی، احمد بن محمد، زبدة البیان فی أحكام القرآن، کتاب فروشی مرتضوی، تهران، [بی تا].
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چ ۱، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۳۷۴ ش.
۱۷. موسوی خمینی، سید روح الله، الاجتهاد والتقلید، چ ۱، مؤسسه تنظیم و نشر آثار الامام الخمینی، تهران، ۱۳۷۶.
۱۸. موسوی خمینی، سید روح الله (وفات ۱۳۶۸)، صحیفه امام، بیست و یک جلدی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، بی تا.
۱۹. نراقی، احمد بن محمد مهدی (وفات ۱۲۴۵ ه. ق)، عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحكام [عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحكام و مهمات مسائل الحلال و الحرام]، چ ۱، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۱۷ ه. ق.